

ΠΑΝΑΓ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

ΚΑΙ Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΡΩΝ

621
PA
10959

ΑΘΗΝΑΙ

**ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΡΩΝ**

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ • ΤΕΧΝΑΙ • ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΜΟΣ Β'
1929

ΤΕΥΧΟΣ Β'
ΜΑΡΤΙΟΣ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

ΚΑΙ

Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΡΩΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε.
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Μ Ε Γ Α ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝ ΚΑΙ ΠΛΗΡΕΣ ΛΕΞΙΚΟΝ
ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΑΠΑΣΑΙ ΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ
ΕΙΣ

ΟΓΚΩΔΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ

12

ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΑΣ 150.000 ΑΡΘΡΩΝ
ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟ
ΩΣ ΚΑΙ ΑΠΕΙΡΟΙ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΧΑΡΤΑΙ
ΠΑΝΤΑ ΤΑ ΑΡΘΡΑ ΣΥΝΟΔΕΥΟΝΤΑΙ ΥΠΟ ΠΛΗΡΟΥΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων
συντασσόμενον ὑπὸ ἐπιτελείου συνεργατῶν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ
ξένου ἐπιστημονικοῦ κόσμου

ΜΕ ΚΑΘΑΡΩΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΤΟΥ ΗΜΕΤΕΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΕΓΚΥΚΛΙΟΝ

ΠΑΝ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ ΚΑΙ Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε.
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

621
KA
10959

Ζ. Γ. ΝΚ-

ΔΩΡΕΑ
ΓΙΔΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ ΚΑΙ Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Ἡ ἀνθρωπότης διέρχεται περίοδον κρίσεως· περίοδον κρίσεως σοβαρωτάτης. Ἡ ὕπαρξις τῆς κρίσεως ταύτης δὲν χρῆζει πιστοποιήσεως ἐπιστημονικῆς ἢ πιστοποίησις ὑπάρχει εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν. Ὅταν πάντες οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνωνται αὐτὴν—ἀδιάφορον ἔαν συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως—, ὅταν πάντες οἱ ἄνθρωποι βλέπουν αὐτὴν—ἀδιάφορον ἔαν κατ' ἐπιφάνειαν ἢ κατὰ βάθος—, τί ἄλλο χρειάζεται πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς ὑπάρξεώς της; Ἡ ζωὴ ἐπιβάλλεται καὶ ἐκδηλοῦται ἀφ' ἑαυτῆς! Πῶς βλέπομεν ἐκδηλουμένην σήμερον τὴν ζωὴν; Τὴν βλέπομεν ἐκδηλουμένην διὰ τῆς ἑλλείψεως σταθερῶν προσανατολισμῶν. Ἡ ἑλλειψις αὕτη δὲν σημαίνει ἄλλο τι εἰ μὴ ὕπαρξιν κρίσεως.

Ἔχει ὅμως ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος νὰ ἐπιδείξῃ ἐποχὰς σταθερῶν προσανατολισμῶν; Ἐὰν ἀντιλαμβανόμεθα τὴν σταθερότητα ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτῆς ἐννοίᾳ, εἶνε ζήτημα, ἔαν δικαιούμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν καταφατικῶς εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα. Τὴν σταθερότητα ὅμως ἀντιλαμβανόμεθα σχετικῶς καί, κατ' ἀκολουθίαν, δικαιούμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ὑπῆρξαν ἐποχαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης ἐπέδειξε σταθερότητα προσανατολισμῶν.

Θὰ ἀναφέρω παραδείγματά τινα ἐποχῶν, ἱκανὰ νὰ πιστοποιήσουν τὸν ἰσχυρισμόν μου. Ἐκ τῶν παραδειγμά-

των τούτων θὰ προκύψῃ καὶ ἡ ἐξῆς πιστοποίησις: ὅτι αἱ ἐποχαὶ σταθερῶν προσανατολισμῶν, δηλαδή αἱ ἐποχαὶ κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτόν, βασιζοῦν τὴν σταθερότητα τῶν προσανατολισμῶν των ἄλλοτε μὲν ἐπὶ τῆς πίστεως, ἄλλοτε δὲ ἐπὶ τοῦ λόγου. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις παρατηρεῖται πάντως, παρὰ τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰν, ὀργανικὴ σύνθεσις τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, εἴτε ψυχικαὶ εἴνε αὐταὶ καὶ πνευματικαὶ, εἴτε ὑλικά. Ἡ διαφορὰ τὴν ὁποίαν διετύπωσα δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἀξιών, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζοῦνται αἱ ἐποχαὶ αὐταὶ, ἀλλ' εἰς τὸν τύπον, ὁ ὁποῖος πλαισιώνει καὶ συγκρατεῖ αὐτὰς ἐν ἐνότητι, ἁρμονία καὶ συνθέσει. Ἐν ἄλλοις λόγοις: οἱ προσανατολισμοὶ τῶν ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ εὐρισκομένων ἐποχῶν, χωρὶς νὰ εἴνε μονομερῶς συντεθειμένοι, δηλαδή θρησκευτικοῦ μόνον περιεχομένου, ὀφείλουν τὴν σταθερότητα των εἰς τὴν πίστιν, ἐνῶ οἱ προσανατολισμοὶ τῶν εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνηκουσῶν ἐποχῶν, χωρὶς ἐπίσης νὰ εἴνε μονομερῶς συντεθειμένοι, δηλαδή μόνον λογικοῦ περιεχομένου, ὀφείλουν τὴν σταθερότητα των εἰς τὸν λόγον. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑπὸ πίστεως πλαισιουμένων ἐποχῶν ἀνήκουν κυρίως ἡ προβουδικὴ ἐποχὴ τῶν Ἰνδιῶν, καθὼς καὶ ὁ κινεζικὸς μεσαίων, ἡ προκλασσικὴ περίοδος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καθὼς καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς μεσαίων. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν κυρίως ἡ κλασσικὴ Ἑλλὰς καὶ ἡ Εὐρώπη τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὰς ἐποχάς, τὰς βασιζομένας ἐπὶ τῆς πίστεως, εἴνε ἡ ἔλλειψις κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ, ἀνταποκρινομένου εἰς λογικῶς προσδιωρισμένον σίστημα ἀξιολογικῆς ἱεραρχίας. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας π.χ., οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν ἱστορικῶς πλησιεστέραν ἕξ ὄλων τῶν ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν,

πᾶν ὅτι ἴσχυεν, εἴτε ὡς κράτος καὶ ἐκκλησία, εἴτε ὡς ἐπάγγελμα καὶ ἔρωσ, πᾶσα ἐν γένει ἀξία κοινωνικῆς ἢ ἀτομικῆς φύσεως, πνευματικοψυχικοῦ ἢ ὕλικου περιεχομένου, ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς πίστεως. Θρησκεία κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας δὲν ἦτο μόνον ὁ Χριστιανισμός. Θρησκείαν ἀπετέλουν πάντες οἱ προσανατολισμοὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτάτου μέχρι τοῦ χαμηλοτάτου. Τοῦτο — ὅπερ ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ Φερδινάνδος Τῆνπιες — ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἔλλειπνιν ἀξιολογικῆς διαβαθμίσεως αὐτῶν, διαβαθμίσεως, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην ἀνεπληρώθη ὑπὸ ἐξωτερικῆς ἱεραρχίας. Ἐφ' ὅσον καὶ τὸ ταπεινότερον τῶν ἀντικειμένων ἀνθρωπίνου προσανατολισμοῦ, πλαισιούμενον διὰ τῆς πίστεως, ἦτο ἰσοτίμον πρὸς τὴν ὑψηλοτάτην τῶν ἀποστολῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον ἡ ἰδιάξουσα εἰς τοὺς μέσους αἰῶνας ἀνωθυμία ἐκάλυπτε τοὺς πάντας, ἀπὸ τοῦ ταπεινοῦ χειρώνακτος μέχρι τοῦ ἀρχιτέκτονος γοτιλικῶν ἀριστουργημάτων, κατ' ἀνάγκην ἐζητήθη ἡ ὑπερνίκησις τοῦ χάους αὐτοῦ τῆς ἀνωθυμίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀξιολογικῶν διαβαθμίσεων διὰ τῆς δημιουργίας σιδηρᾶς ἐξωτερικῆς ἱεραρχίας. Οἱ ἀγῶνες πάντως τοῦ Μεσαίου αἰῶνος δὲν ἦσαν ἀγῶνες ἀξιών. Αἱ ἀξίαι ἴσταντο ὅλαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς πίστεως, ἡ ὁποία μετέβαλλε ψυχικῶς καὶ τὸν ἐπαίτην εἰς ἡγεμόνα. Οἱ ἀξιολογικοὶ προσανατολισμοὶ τῶν ἀνθρώπων ἦσαν ἀμετάβλητοι καὶ σταθεροί. Αὐταὶ αὐταὶ αἱ ἡμέραι τῶν αἱματηρῶν συγκρούσεων δὲν ἐμφανίζουσαν τὴν ὄψιν κρίσεων, διότι δὲν ἀναφέρονται εἰς ἀξίας, ἀλλ' εἰς προσωπικὰ φιλοδοξίας, εἰς ἀτομικὰ οἰκονομικὰ ἐλατήρια ἢ ὅπωςδήποτε εἰς αἴτια ὀφειλόμενα εἰς συμπτώσεις καὶ οὐχὶ εἰς συμπτωματικότητα. Δὲν ὑπάρχει σελὶς τῆς ἱστορίας τῶν αἰῶνων ἐκείνων, πρὸ τῆς ὁποίας νὰ σταματήσῃ ὁ ἱστορικὸς σκεπτικὸς καὶ νὰ διερωτηθῇ: Ἄρα γε, ἐὰν ἔλειπεν αὕτη, θὰ μετεβάλλετο οὐσιαστικῶς ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας; Ὁχι! Αἱ συμπτώσεις δὲν δημιουργοῦν προβλήματα. Ὅπωςδήποτε καὶ

ἂν ἐγράφετο ἡ ἱστορία τῶν μέσων αἰώνων, ἡ βᾶσις των θὰ ἔμενεν ἡ αὐτή. Εἴτε ὁ Πάπας ἐπεκράτει, εἴτε ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γερμανῶν, ἡ μορφή των δὲν θὰ μετεβάλλετο οὐσιαστικῶς. Οὔτε τὸ ἐξωτερικὸν σκότος αὐτῶν θὰ ἔξετοπιζέτο ὑπὸ φωτός, οὔτε τὸ ἐσώτατον μυστικὸν φῶς αὐτῶν θὰ ἐσκοτιζέτο. Εἶνε χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰς ἐποχὰς γενικῶς σταθερῶν προσανατολισμῶν, εἴτε ἐπὶ τῆς πίστεως βασιζονται αὐταὶ εἴτε ἐπὶ τοῦ λόγου, αἱ σοβαραὶ ἀπειλαὶ βαθυτέρων ἀνατροπῶν στεροῦνται ἐσωτερικοῦ ὀρητηρίου. Πρόκειται πάντοτε σχεδὸν περὶ ἔξωθεν προερχομένων ἀπειλῶν καὶ δὴ περὶ ἀπειλῶν προκαλουσῶν ἔτι παγιοτέραν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος. Τόσον ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ὅσον καὶ ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς μεσαιωνικῆς Δύσεως κατώρθωσαν ἐπιτυχῶς νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς κινδύνους τοιούτων ἀνατροπῶν.

Εἶπον ἤδη ὅτι αἱ ἐπὶ τῆς πίστεως βασιζόμεναι ἐποχαὶ χαρακτηρίζονται κυρίως διὰ τῆς ἐλλείψεως κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ ἀνταποκρινομένου εἰς λογικῶς προσδιωρισμένον σύστημα ἀξιολογικῆς ἱεραρχίας. Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς χαρακτηρίζει τὰς ἐπὶ τοῦ λόγου βασιζόμενας ἐποχὰς. Κατ' αὐτὰς, ἡ ἀνονημία τῆς πίστεως ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς ὀνομαστικότητος τῶν ἀξιῶν. Ἐνῶ ἡ γοτθικὴ ἐποχὴ ἔλεγεν: «ἄξιον εἶνε πᾶν ὅ,τι καλύπτεται ὑπὸ πίστιν», ἡ Ἀναγεννησις προστάζει: «πίστευε μόνον εἰς ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀξίαν». Ἐνῶ εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀποτελεῖ ἡ πίστις τὴν προϋπόθεσιν, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν δὲν εἶνε αὕτη εἰ μὴ τὸ ἀποτέλεσμα. *Εἶνε ὅμως ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἀναγεννήσεως περισσότερον ἐλεύθερος τοῦ γοτθικοῦ ἀνθρώπου;* Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶνε ἀπαραίτητος πρὸς κατανόησιν τοῦ προβλήματος τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ γενικῶς ὅλων τῶν ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι διέπονται ὑπὸ κλασσικῆς νοοτροπίας.

Γνωστή βεβαίως εἶνε εἰς πάντας τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας ἢ περίφημος ἀπάντησις τοῦ Jakob Burckhardt. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κυρίως χαρακτηρίζει τὴν Ἀναγέννησιν εἶνε ἡ ἀπὸ παντὸς φραγμοῦ χειραφέτησις τοῦ ἀτόμου. Τὴν γνώμην αὐτὴν, τὴν ὁποίαν υἱόθεται αὐτὸς οὗτος ὁ κοινωνιολόγος Troeltsch, ἀντέκρουσε τελευταίως ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Renaissance und Reformation», ὁ Φρειδερίκος Strich. Ἡ ἀντίκρουσις τοῦ Strich ἀπήλλαξε τὴν ἐπιστήμην σοβαρωτάτης πλάνης, ὁδηγήσασα πρὸς τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἀναγεννήσεως. Οὗτος, ὁ εἰς πάσας τὰς κλασσικὰς ἐποχὰς ἰδιαίων τύπος, ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸν χαρακτηριστικώτατον ἀντίποδα τοῦ ἀναρχομένου ἀνθρώπου. *Ἐὐ ἀνθρώπος τῆς Ἀναγεννήσεως εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν ὑποτεταγμένος ὑπὸ τὸν ἀπόλυτον νόμον τοῦ λόγου καὶ τοῦ μέτρου.* Ἡ προσταγὴ τῆς Ἀναγεννήσεως: «πίστευε μόνον εἰς ὅτι ἀποτελεῖ ἀξίαν», δὲν χορηγεῖ δικαίωμα ἐκλογῆς ἀξιῶν, ἀλλ' ὑποτάσσει τὸν ἀνθρώπον ὑπὸ τὴν γενικῶς ἀνεγνωρισμένην καὶ λογικῶς προσδιορισμένην ἱεραρχίαν τῶν ἀξιῶν. Παρὰ τὸν χαρακτηρίζοντα τὴν Ἀναγέννησιν κοινωνικὸν διαφορισμόν, ὁ ὁποῖος ἐξετόπισε τὴν ἀνωκυμίαν τῶν φυσικῶν κοινοτήτων τοῦ Μεσαίωνος, παρὰ τὴν σχετικὴν ἀνάπτυξιν τῆς καθ' αὐτὸ κοινωνίας εἰς βάρος τῆς κοινότητος, ὅπως διδάσκει ταύτην ὁ ἰδρυτὴς τῆς κοινωνιολογικῆς τυπολογίας Φερδ. Τῶνπιες, παρὰ πάντα τέλος τὰ κατ' ἐπίφασιν χαρακτηρίζοντα τὴν Ἀναγέννησιν σημεῖα χειραφετήσεώς τινος τοῦ ἀτόμου, αὕτη ἐπιδεικνύει ἀπόλυτον πειθαρχίαν εἰς τὸ γενικῶς ἀνεγνωρισμένον καὶ λογικῶς προσδιορισμένον μέτρον, τὸ ὁποῖον διέπει καὶ διαβαθμίζει τὰς ἀξίας τῆς. Ὁ καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως ἐργάζεται ἐπὶ τῇ βάσει αὐστηρῶς καθωρισμένων κανόνων, ἐπὶ τῇ βάσει

γενικῶς ἀνεγνωρισμένης αἰσθητικῆς. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν δημιουργὸν τοῦ Μεσαίωνα, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ πλέον ἀναρχική, πολλάκις μάλιστα ἀδεξία, χειρονομία ἀρύεται τὴν ἀξίαν της ἐκ τῆς ἐμπνεούσης αὐτὴν πίστεως, ὁ καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως βαδίζει συστηματικῶς ἐπὶ ὁδοῦ προδιαγεγραμμένης καὶ μόνον τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐγχαρασόμενα ἴχνη του προσδίδουν εἰς τὴν διέλευσίν του ἀξίαν.

Ὑφίσταται ὁμως ἀρά γε καὶ ἡ πιθανότης ἐκτροχιασμοῦ του; Ὑφίσταται ἡ πιθανότης ἀντιθέσεώς του πρὸς τὴν αὐστηρῶς προδιαγεγραμμένην ὁδόν; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ ἀπαντήσω ἀρνητικῶς. Ἐὰν ὑφίστατο ἡ ἀνωτέρω πιθανότης, θὰ ἔστερεῖτο ἡ Ἀναγέννησις τοῦ κυριωτάτου προσδιοριστικοῦ στοιχείου αὐτῆς: τῆς ἀπολύτου σταθερότητος ἀξιολογικῶν προσανάτολισμῶν. Ἡ σταθερότης αὕτη εἶνε ἐκείνη ἣτις χαρακτηρίζει κυρίως τὴν Ἀναγέννησιν, ὅπως ἀκριβῶς χαρακτηρίζει καὶ τὸν Μεσαίωνα, ὅπως τέλος χαρακτηρίζει πάσας τὰς ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἐναντίας εὐρισκομένας ἐποχάς. Ὅπως οἱ ἀγῶνες τοῦ Μεσαίωνα, οὕτω καὶ οἱ ἀγῶνες τῆς Ἀναγεννήσεως δὲν ἐμφανίζονται ὑπὸ τὴν μορφήν κρίσεων, δὲν προσβάλλουν τουτέστι τὰς ἀξίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζονται αἱ ἐποχαὶ αὗται. Ἐν μιᾷ λέξει: δὲν ὀφείλονται εἰς συμπτωματικότητα, ἀλλ' εἰς συμπτώσεις. Ὅφείλονται εἰς συμπτώσεις καὶ ὅταν ἀκόμη ἐμφανίζωνται ἱστορικῶς ὡς ἀναγκαῖα γεγονότα, δηλαδὴ καὶ ὅταν ἀκόμη προκύπτουν ἐξ ὠρισμένων ἱστορικῶν αἰτίων. Ὑπάρχει μεγίστη διαφορὰ μετὰξὺ τοῦ ἱστορικῶς ἀναγκαίου καὶ τοῦ κοινωνιολογικῶς ἀναγκαίου. Πολλὰ ἀναγκαῖα ἱστορικὰ γεγονότα δὲν ἀποτελοῦν κοινωνιολογικῶς εἰ μὴ τυχαῖα συμβάντα. Οὕτω π.χ. αὐτὸς οὗτος ὁ οὐσιαστικῶς ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Ἀναγεννήσεως κινήθεις Τριακονταετῆς πόλεμος, ἐνῶ ἀσφαλῶς ὑπῆρξεν ἐξηρηθμένος ἐκ παντοειδῶν ἱστορικῶν αἰτίων καὶ ἀφορμῶν, δὲν ἐμφανίζεται κοινωνιολογικῶς εἰ μὴ ὡς σύμπλεγμα τυχαίων

γεγονότων. Δὲν ἐμφανίζει συμπτωματικότητα. Αἱ ἀναριθμητοὶ καταστροφαὶ ἐξωτερικῆς μορφῆς, τὰς ὁποίας ἐπίνεγκε, δὲν μετέβαλον διὰ τῆς ὑπάρξεώς των, ὅπως ἀκριβῶς δὲν θὰ μετέβαλλον καὶ διὰ τῆς ἐλλείψεώς των, τὴν οὐσιαστικὴν ὑπόστασιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶνε ἀπλούστατα ἐστερημέναι κοινωνιολογικῆς προβληματικότητος. Ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἀπέβαιεν ὁ ἀγὼν τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου, ἡ μορφὴ τοῦ τυχαίως καὶ ἐπιφανειακῶς προσδιορισθέντος ὑπ' αὐτοῦ αἰῶνος δὲν θὰ μετεβάλλετο. Ἐνῶν ἱστορικῶς ἡ ἔκβασις τοῦ ἀπετέλεσεν ἴσως τὸ αἷτιον ὀλοκλήρου ἀλύσεως ἐπακολουθησάντων πολεμικῶν γεγονότων, κοινωνιολογικῶς ἐμφανίζει αὕτη τόσον ὀλίγον ἐνδιαφέρον, ὅσον καὶ ἡ ἔκβασις προσωπικῆς περιπετείας ἀνθρώπου τινός, περιπετείας ἐνδιαφερούσης τὸ πολὺ τὸν βιογράφον αὐτοῦ. Εἶνε δυνατὸν νὰ εἴπη τις τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Παγκοσμίου πολέμου; Ἄσφαλῶς ὄχι!

Ἡ Ἀναγέννησις λοιπόν, ὡς ἐποχὴ σταθερῶν προσανατολισμῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κλονισθῆ διὰ τῶν τυχαίων γεγονότων, τὰ ὁποῖα πληροῦν τὰς χρονολογικὰς αὐτῆς σελίδας. Μία μόνον κίνησις, ἐξ ὧν ἐξεκολάφησαν παραλλήλως πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν, ἦτο ἰκανὴ ὅπως ἀναχαιτίσῃ αὐτὴν καὶ κλονίσῃ τὴν σταθερότητά της. Ἡ κίνησις αὕτη δὲν εἶνε ἡ Μεταρρυθμίσις. Ἡ Μεταρρυθμίσις, παρὰ τὸν διέποντα αὐτὴν βαθύτατον ἀντιδυτικὸν χαρακτῆρα, ἠρύσθη τὰς ἀξίας της ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἠρύσθη αὐτὰς καὶ ἡ Ἀναγέννησις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ καὶ τὴν βαθυτέραν συγγένειαν τῆς Μεταρρυθμίσεως πρὸς τὸν Οὐμανισμόν, συγγένειαν ἐκδηλωθεῖσαν ἐν τινι μέτρῳ καὶ διὰ συμμαχίας τῶν φροσῶν τῶν δύο τούτων κινήσεων. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἡ κίνησις τὴν ὁποῖαν ὑπαινίσσομαι εἶνε ὁ Χουσιτισμός. Ἐν τῇ πραγματείᾳ μου «Κοινωνιολογία τῶν ἱμπεριαλιστικῶν φαινομένων» γράφω με-

ταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι, ἐὰν ἐξεπληροῦτο ὁ προκαλέσας τὸν Χουσιτισμὸν βαθύτερος καὶ ἀσυνείδητος σκοπός, θὰ ἀνετρέποντο τελείως αἱ βάσεις τῆς ἔκτοτε δημιουργηθείσης ἱστορίας. Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ σήμερον. Ποῦ ὀφείλεται ὁμοῦς τοῦτο; Ὄφειλέται ἀπλούστατα εἰς τὸ ὅτι ἡ χουσιτικὴ κίνησις, βασιζομένη ἐπὶ τῆς σλαβικῆς ψυχῆς, δὲν εἶχεν ὡς ὄρμητήριον αὐτῆς λαὸν ἀνήκοντα εἰς τὸν κύκλον τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ κίνησις αὕτη, ἐὰν δὲν διεστρέφετο ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν φορέων της, θὰ ἀπετέλει κίνδυνον ἑξωθεν προερχόμενον, κίνδυνον, κατὰ τοῦ ὁποίου, χωρὶς νὰ κλονισθοῦν οἱ ἀξιολογικοὶ προσανατολισμοὶ τῆς Ἀναγεννήσεως, θὰ ἡμύνετο ἡ Δύσις, ὅπως ἡμύνθη ἡ ἀρχαία Ἑλλάς κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τὸ Φραγκικὸν κράτος κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἐάν, παρὰ τὴν ἄμυναν ταύτην, ἐπεκράτει ὁ Χουσιτισμὸς ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐθνικοκοινωνικῇ ὄντοτητι, θὰ μετεβάλλετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ μορφή τῆς Εὐρώπης.

Δὲν πρέπει ὁμοῦς νὰ περῶναι τὰς περὶ Ἀναγεννήσεως παρατηρήσεις μου χωρὶς νὰ τονίσω καὶ τοῦτο: ὅτι αἱ ἐποχαὶ γενικῶς, αἱ βασιζόμεναι ἐπὶ τοῦ λόγου, παρὰ τὴν σταθερότητα ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύουσιν, φέρουν ἐν τούτοις εἰς τοὺς κόλπους των τὸ σπέρμα τοῦ κακοῦ. Ἐνῶ αἱ ἐποχαὶ, αἱ βασιζόμεναι τὴν σταθερότητα τῶν προσανατολισμῶν των ἐπὶ τῆς πίστεως, χαρακτηρίζονται εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς των διὰ τῆς σταθερότητος αὐτῆς, αἱ ἐποχαὶ, αἱ ὁποῖαι πλαισιοῦνται ὑπὸ τοῦ λόγου, ἀποκληρώνουν οὕτως εἰπεῖν ὠρισμένας ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, ἰδίᾳ τὴν οἰκονομικὴν ἐκφάνσιν αὐτῆς, δημιουργοῦσαι οὕτω περὶ ἑαυτὰς περιθώριον, ὑποκείμενον εἰς πᾶσαν ἐπίδρασιν τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Ὁ Μεσαιὼν εἶχεν ἐνώσει, ὡς ἤδη ἐτόνισα, πάντας τοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτάτου μέχρι τοῦ χαμηλοτάτου, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς τὰ πάντα ἐξιδανικευούσης

πίστεως. Ἡ Ἀναγέννησις ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς διαβαθμίσεως τῶν ἀξιῶν. Παρὰ τὴν σταθερότητα τῆς διαβαθμίσεως ταύτης ἢ μᾶλλον ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς αὐτῆς ἐδημιουργήθη ἡ κατωτάτη βαθμὶς. Ἡ κατωτάτη αὕτη βαθμὶς ἦτο ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ. Ἐπ' αὐτῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀσκήσῃ κηδεμονίαν τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως, διότι, λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ κλιμακωτοῦ συστήματός του, ἔμεινεν ἡ κατωτάτη βαθμὶς ἄμοιρος τοῦ ἀνωθεν ἐκπεμπομένου φωτός! Ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς σκοτεινῆς αὐτῆς πτυχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἡ ἐξέλιξις, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς ἓν ἐκ τῶν κυριωτάτων φαινομένων τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, εἰς τὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ μίαν τῶν κυριωτάτων αἰτιῶν τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας: εἰς τὸν νεώτερον Καπιταλισμόν. Ἡ φυσικὴ καὶ ὀργανικὴ βούλησις τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Τόππες, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς «κοινοῦτος», ἤρξατο ἐκτοπιζομένη ὑπὸ τῆς μηχανικῆς ἐπιδιώξεως σκοπῶν καὶ τὸ κατὰ πλάσμα δημιουργηθὲν οἰκονομικὸν ἄτομον ἀντιπαρετάχθη εἰς τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τῶν κόλπων τῶν μεσαιωνικῶν συντεχνιῶν, ὅταν ἡ βαθυτέρα θρησκευτικὴ τῶν βάσις—βάσις ὀρθῶς πιστοποιουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Τόππες—ἐξετοπίσθη ὑπὸ τοῦ σὺν τῷ χρόνῳ προκληθέντος οἰκονομικοῦ διαφορισμοῦ, ἐπήγασεν ὁ ἔμπορος, εἴτε ὑπὸ τὴν συλλογικὴν μορφήν ἀνθούσης καὶ εἰς βάρους ἄλλων ἰδιαιτέρως ἀναδειχθείσης συντεχνίας, εἴτε καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν ἀτόμου πλουτήσαντος παρὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ συντεχνιακοῦ καθεστῶτος καὶ χειραφετηθέντος ἀπὸ τῶν κόλπων αὐτοῦ. Ἡ γένεσις τοῦ ἐμπόρου ἐν τῇ νεωτέρα αὐτοῦ μορφῇ ὑπῆρξε—συμφώνως καὶ πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Τόππες—συμπτωματικὴ διὰ τὴν παραβίασιν τῶν ἀρχῶν τῆς κοινοτικῆς ζωῆς. Εἶνε χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ ἔναρξις τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς συμπύπτει σχεδὸν πρὸς τὴν γένεσιν τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ ὅτι εἰς χώρας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐγνώ-

ρισαν μεταβάσεις συγγενείς πρὸς τὴν σημειωθεῖσαν ἐν Εὐρώπῃ μετάβασιν ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνα εἰς τὴν Ἀναγεννησιν, ἡ ἐξέλιξις αὕτη δὲν παρατηρήθη ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ὑποδουλώσεως τῶν συντεχνιῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου. Ἐν Ἰνδίαις π.χ., ὅπου ἴσχυε σύστημα συγγενὲς πρὸς τὸ συντεχνιακόν, δὲν κατώρθωσεν ὁ ἔμπορος νὰ κλονίσῃ τὸ συντεχνιακόν καθεστῶς, διότι ἐκεῖ—ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ καὶ ὁ Max Weber—προσέκρουσε καὶ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἐξηκολούθησε προσκρούων ὁ καπιταλιστικὸς παράγων τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῆς μαγικῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως τῶν Ἰνδῶν.

Ὅτι συνέβη εἰς τὴν ἀστικὴν οἰκονομίαν, ἐσημειώθη κατ' ἀντανάκλασιν καὶ εἰς τὸ ἀγροτικὸν οἰκονομικόν καθεστῶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς Ἀναγεννήσεως. Εἶπον: κατ' ἀντανάκλασιν! Διότι ἡ ἀγροτικὴ μεταρρυθμίσις προέκυψεν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς βαθμιαίας μεταρρυθμίσεως τοῦ οἰκονομικοῦ καθεστώτος τῶν πόλεων. Ἡ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξις τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας ἀπότησε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν δημιουργίαν ἐλευθέρων ἐργατικῶν ἀγορῶν. Ἡ ἀνάγκη αὕτη, ἡ ὁποία ἐν Ἰνδίαις π.χ. οὐδέποτε ἐσημειώθη, ἐκλόνισε τὰς βάσεις τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστώτος καὶ ἀπετέλεσεν, ἐν τῇ ἐκδηλώσει αὐτῆς, ἐν ἑκ τῶν σημαντικωτάτων συμπτωμάτων τοῦ ἀνατέλλοντος Καπιταλισμοῦ. Εἶνε τὸ σύμπτωμα, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει κατ' ἔσοχὴν τὴν χειραφέτησιν τοῦ χωρικοῦ ἀπὸ τῆς προσωπικῆς δουλείας καὶ τῆς γῆς καὶ τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἀνόνημον δουλείαν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς μηχανῆς!

Διὰ τῶν εἰρημένων ὅμως εἰθίγησαν ἤδη προβλήματα ξένα πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως, προβλήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν νεωτάτην ἐποχὴν!

*
* *

Ἡ *μετάβασις* τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν νεωτάτην ἐποχὴν εἶνε σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς. Ὄφειλται ἄρα γε τοῦτο εἰς ἀνεπαρκῆ σαφήνειαν τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν μετάβασιν ταύτην ἐννοιῶν; Ὅχι! Τοῦτο ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς τὸ ὅτι ἡ μετάβασις αὕτη δὲν συνίστατο εἰς μετάβασιν ἀπὸ συγκεκριμένης ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν ὡσαύτως συγκεκριμένην καὶ ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὴν εὐρισκομένην, ἀλλ' εἰς μετάβασιν ἀπὸ ἐποχῆς εἰς χάος. Ἐποχὰὶ ἔστερημέναι σταθερῶν ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν δὲν ἐμφανίζουσι ἐνιαίαν προσωπικότητα καὶ κατ' ἀκολουθίαν στεροῦνται τῶν συγκεκριμένων ἐκείνων ὁρίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων καθίσταται δυνατὸς ὁ πλήρης καθορισμὸς αὐτῶν.

Ἐσημειώθησαν βεβαίως καὶ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν στιγμαὶ σταθερῶν τινῶν προσανατολισμῶν. Πρόκειται ὁμως μᾶλλον περὶ στιγμιαίων ἀναλαμπῶν καὶ δὴ περὶ ἀναλαμπῶν ἐθνικοῦ συνήθως καὶ οὐχὶ εὐρυτέρου πανευρωπαϊκοῦ περιεχομένου, ὡς ἡ κοινωνιοπλαστικὴ ἀνάδειξις τοῦ ρωμάντισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ, τὴν ὁποίαν ἐπιτυχῶς πιστοποιεῖ ὁ Paul Joachimsen. Καὶ ὅπου ὁ χαρακτὴρ τῶν τοιούτων ἀναλαμπῶν δὲν εἶνε στενῶς ἐθνικός, παρατηρεῖται ἀπόλυτος ἐξάρτησις αὐτῶν ἐκ τῶν ἀξιῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐξάρτησις, ἣτις, καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν ἐμφανίξει μορφήν ἐπιγονικὴν, στερεῖται πάντως τοῦ γενικωτέρου ἐκείνου χαρακτῆρος, τοῦ ὑπερβαίνοντος τὰ ὄρια ἀτομικῶν προσπαθειῶν. Ὑπὸ μορφήν καθαρῶς ἐπιγονικὴν ἐμφανίζεται ἡ *ιδέα τῆς νεωτέρας πολιτείας*, ὅπως περιέγραψε καὶ καθώρισε ταύτην ὁ Alfred Weber ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Die Krise des modernen Staatsgedankens in Europa», ἡ ἰδέα αὕτη, ἡ ὁποία μόνον κατὰ διαλείμματα κατώρθωσε νὰ λάμψη, ἡ τραγικὴ αὕτη ἰδέα, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ ἱστορίαν ἀλλεπαλλήλων

κρίσεων. Ὑπὸ μορφὴν ἀπηλλαγμένην μὲν ἐπιγονικοῦ χαρακτῆρος, ἔστερημένην ὅμως ὑπερπροσωπικῆς γενικότητος, ἐμφανίζεται ὁλόκληρος ἡ λαμπρὰ περίοδος τῆς *Βαϊμάρης*, ἡ ὁποία διακρίνεται ριζικῶς τῆς δυτικῆς μᾶλλον κινήσεως τοῦ *Διαφωτισμοῦ*, δι' ἧς δὲν ἐπεδιώχθη εἰ μὴ ἡ ἀπολυτοποιήσις καὶ ὑπὸ φιλοσοφικὸν κάλυμμα στέγασις τῶν πολιτικῶν ἀξιῶν τῆς παραλλήλως πρὸς αὐτὴν ἀναπτυχθείσης κινήσεως τοῦ Φιλελευθερισμοῦ.

Εἶνε ὅμως δυνατόν αἱ τοιαῦται ἢ καὶ ἄλλαι ἀκόμη στιγμιαῖαι ἀναλαμπαὶ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προσδιορίσασαι ὁλόκληρον ἐποχὴν; Εἶνε δυνατόν αὐτὸ τοῦτο τὸ *Barock*, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται ἀπλῶς—ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Strich—ὡς ἡ Τέχνη τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως, τὸ ὁποῖον δηλαδὴ προέκυψεν ἐξ ὀρισμένης καὶ περιορισμένου βουλευτικῆς κύκλου ἀντιθέσεως, νὰ θεωρηθῆ ὡς προκαλέσαν σταθερότητα προσανατολισμῶν; Ἀσφαλῶς ὄχι! Ὡς ἀναλαμπαί, καὶ μόνον ὡς ἀναλαμπαί, εἶνε δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῶσιν αἱ τοιαῦται ἐμφανίσεις. Παρὰ τὴν ἰσχυροτάτην ἐπίδρασιν, τὴν ὁποῖαν ἤσκησάν τινες ἐξ αὐτῶν, προκαλέσασαι τὴν δημιουργίαν σχολῶν καὶ πνευματικῶν κατευθύνσεων, πολιτικῶν δογμάτων καὶ κινήσεων, οὐδεμία κατώρθωσε νὰ ὁλοκληρωθῆ μέχρι τοιοῦτου σημείου ὥστε νὰ συνταυτισθῆ πλήρως πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς. Φωναὶ ἠκούσθησαν πολλαί, ἄλλαι μὲ τόνον ἠντλημένον ἐκ τῆς μακαριότητος τῆς ἀπολυτρώσεως, ὡς ἡ φωνὴ τοῦ Goethe, καὶ ἄλλαι μὲ τόνον ἠντλημένον ἐκ τῆς τραγικότητος τοῦ ἀγῶνος, ὡς αἱ φωναὶ τοῦ Hölderlin καὶ τοῦ Nietzsche. Ποία ἐξ αὐτῶν κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἀτομικά της ὄρια καὶ νὰ προαγάγῃ τὸν παλμόν τῆς εἰς ρυθμόν τῆς ἐποχῆς; Εὐτυχέστερος καὶ τῶν μεγαλυτέρων πνευμάτων τῆς νεωτέρας ἐποχῆς ὑπῆρξεν ὁ ἀνώνυμος μοναχὸς τῶν μέσων αἰώνων, ὁ ὁποῖος, ἐγγαράσων τὰς γοτθικὰς γραμμάς τοῦ ἔρωτός του πρὸς τὴν Παρθένον ἐπὶ εὐφραδί-

στων υάλων, ἐγνώριζε τοῦλάχιστον μετὰ βεβαιότητος ὅτι καὶ τὸ πλεόν εὐθραυστον δημιούργημα του ἐπροστατεύετο καὶ περιεβάλλετο ὑπὸ τοῦ ἐνιαίου πόθου τῆς ἐποχῆς του. Ἐγνώριζεν ὅτι ἀκριβῶς σήμερον οὐδεὶς εἶνε δυνατὸν νὰ γνωρίζῃ.

Αἱ φάσεις τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν ἤρξατο διερχομένη ἢ ἀνθρωπότης ἀφ' ἧς στιγμῆς διελύθη ὁ ὀρίζων τῆς Ἄναγεννήσεως, εἶνε πολλαί. Εἰς ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ἐσημειώθη κρίσις βαρυτάτη! Εἶπον ἤδη, ὅτι δὲν χορῆζει αὕτη ἰδιαιτέρας ἐπιστημονικῆς πιστοποιήσεως. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶνε ἀναγκαῖον εἶνε ὁ καθορισμὸς τῶν αἰτίων αὐτῆς.

Δὲν πρόκειται νὰ ἀναζητήσω τὰ ἄμεσα αἷτια ἐκάστης ἐκ τῶν ἀναριθμῆτων φάσεων, ὑφ' ἧς ἐξεδηλώθη καὶ ἐκδηλοῦται ἡ κρίσις! Ἡ ἀναζήτησις τῶν αἰτίων ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ἔχει ἀνάγκην καὶ ἰδιαιτέρας ἐρευνῆς. Ἐρευναι τοιούτου εἶδους ὑπάρχουν πολλαί, καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεώς των δὲν εἶνε βεβαίως τυχαῖον. Αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν ἀναφέρονται εἰς τὴν κρίσιν τὴν ὁποίαν διέρχεται ἡ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ. Τολμηρότεροι ἐρμηνεύται τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς προσεπάθησαν, ἐπὶ τῇ βάσει μᾶλλον βαθυτέρας διαισθήσεως παρὰ γνώσεως αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς, νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ ὑπὸ παρατήρησιν φαινόμενον καὶ νὰ προδικάσουν μάλιστα τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐξέλιξιν. Ὁ Walther Rathenau καὶ ὁ Oswald Spengler, ὁ πρῶτος κυρίως ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Von Kommenden Dingen», ὁ δεύτερος ἐν τῇ πολυκρότῳ συγγραφῇ του «Der Untergang des Abendlandes», προσεπάθησαν νὰ δαμάσουν τὸ χάος διὰ τῆς διαισθήσεως αὐτῶν.

Κατ' ἐμέ, ἡ ὑφισταμένη κρίσις δέον, ἐν τῷ ἀπωτάτῳ καὶ γενικωτάτῳ αὐτῆς λόγῳ, νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν προσδιορίζουσαν τὴν ἐποχὴν μας τραγικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ψυχῆς,

πνεύματος καὶ ὕλης, δηλαδή μεταξὺ ψυχικῶν, πνευματικῶν καὶ ὕλικῶν ἀξιών, εἰς τὴν ἔλλειψιν τουτέστιν ὀργανικῆς συνθέσεως μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς τριάδος αὐτῆς, συνθέσεως ἢ ὁποία συνιστᾷ τὰς ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὐρισκομένας ἐποχάς. Ὅσονδήποτε ἀπλή καὶ ἀφελῆς ἐν φαίνεται ἡ ἀναγωγή τῆς ὑφισταμένης κρίσεως εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀντίθεσιν, ἢ πραγματικότης ἐν τούτοις διέπεται ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ὑπ' αὐτῆς. Εἶνε χαρακτηριστικόν ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν ἐν ὀργανικῇ ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὐρισκομένων ἐποχῶν ἐγνώρισε τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ὀργανικοῦ καὶ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ *Kultur* καὶ *Zivilisation*, ὅπως διατυπῶνται αὕτη ἐν τῇ γερμανικῇ ἐπιστημονικῇ ὀρολογίᾳ, τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ *κοινότητος* καὶ *κοινωνίας*, ὅπως διευτυπώθη καὶ ὑπεστηρίχθη αὕτη ὑπὸ τοῦ κοινωνιολόγου Φερδ. Τῶνπιες. Οὐδεμία ἐκ τῶν ἐποχῶν ἐκείνων ἠσθάνθη καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς δημιουργίας τῶν ἀντιθέτων αὐτῶν ὀρων, διότι οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἐγνώρισε καὶ τὴν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν διατύπωσίν των πραγματικότητα.

Ἐὰν θελήσῃ τις ἐπιμελῶς νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἀγῶνας, θὰ πιστοποιήσῃ τὸ γεγονός ὅτι πάντες σχεδόν, ἀπὸ τῶν ἀγῶνων τῆς διανοήσεως μέχρι τῶν κατ' ἐπίφασιν τυχαίων ἀγῶνων τοῦ πεζοδρομίου, προσδιορίζονται ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως τὴν ὁποίαν ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς διετύπωσα. Ἐνῶ, ὡς ἤδη παρατήρησα, αὐτοὶ οὗτοι οἱ αἵματηρότατοι τῶν ἀγῶνων τοῦ Μεσαίωonos καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως ἀπετέλεσαν ἀγῶνας τυχαίους καὶ ἐστερημένους πάσης προβληματικότητος, οἱ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν σημειωθέντες καὶ σημειούμενοι ἀγῶνες ἀποτελοῦν συμπτώματα ὀρισμένου προβλήματος καὶ ἐκδηλώνουν τὴν ἔλλειψιν σταθερότητος ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν. Ἐκδηλώνουν τὴν ὑπαρξίν κρίσεως καὶ εἶνε ἀγῶνες συμπτωματικοί. Τοῦτο δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι διεξάγονται ὑπὸ

παρατάξεων ὀργανικῶς συντεθειμένων, ἕξ ὧν ἡ μία ἐκπροσωπεῖ τὸν μηχανικὸν καὶ ἡ ἄλλη τὸν ὀργανικὸν πολιτισμόν. Τοῦτο συμβαίνει σπανιώτατα. *Συνήθως πιστοποιεῖται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου ἡ ὑπαρξίς τῆς ἀντιθέσεως καὶ ἡ ἔλλειψις ὀργανικῆς ὁλότητος.*

Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ψυχῆς, πνεύματος καὶ ὕλης ἢ μᾶλλον τὸ ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης προσδιοριζόμενον πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ὑπεβοηθήθη ἐν τῇ ἀποκρυσταλλώσει αὐτοῦ ὑπὸ δύο κυρίως φαινομένων: τοῦ νεωτέρου *Καπιταλισμοῦ* καὶ τῆς καταπληκτικῆς προόδου, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσαν κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν *ΙΘ' αἰῶνα*, ἢ *Τεχνικὴ καὶ γενικῶς αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι*. Ἐνῶ ὁ Νεύτων, ἀνθρώπος ἀκόμη τῆς Ἀναγεννήσεως, εὐρίσκεται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτόν καὶ πρὸς τὴν ἐποχὴν του, ἢ μετ' αὐτὸν ἐξέλιξις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, βαδίζουσα παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὑλιστικῶν ἀξιών, τῶν ὁποίων τὴν ἐδραίωσιν ὑπεβοηθήθη καὶ ἐξησφάλισεν ὁ νεώτερος καπιταλισμός, ἦρε τὴν ὀργανικότητα τῆς συνθέσεως μεταξὺ πνεύματος καὶ ὕλης, ψυχῆς καὶ πνεύματος, ὕλης καὶ ψυχῆς, ἐδημιούργησε τὸ χάσμα τὸ ὁποῖον μόνον διὰ μηχανικῆς γεφυρώσεως ἢ διὰ βαθυτάτης δοκιμασίας καὶ θυσίας φαίνεται ἐνίοτε ὑπερνικούμενον, ἐκήρυξε τὰς βαθυτέρας δημιουργικὰς δυνάμεις, τὸν μῦθον καὶ τὴν πίστιν, τὴν ἔμπνευσιν καὶ ὀργανικὴν βούλησιν ἐν διωγμῷ, καὶ—ὅπως ἐκφράζεται ὁ Φρ. Strich ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «*Dichtung und Zivilisation*»—ἀντικατέστησε τὴν *πραῶξιν* διὰ τῆς ἐργασίας, τὴν ὁρμὴν τοῦ ἔρωτος διὰ τοῦ καθήκοντος, τὴν τέχνην διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος καὶ τῆς τεχνικῆς, τὴν καλλιέργειαν τοῦ σώματος διὰ τοῦ *sport* καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος διὰ τῆς καθολικῆς παιδείσεως. Χαρακτηριστικώτατον εἶνε τὸ γεγονός, τοῦ ὁποίου ἡ πιστοποίησις ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς ἀνωτέρω μνημονευθεί-

σης πραγματείας τοῦ Strich, τὸ γεγονός τῆς ὑφισταμένης σήμερον *τραγικῆς ἀντιθέσεως* μεταξύ ποιήσεως καὶ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη, τῆς ὁποίας εἶνε ἀπηλλαγμένοι οἱ δύο γνωστοὶ ἤδη τύποι τῶν ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὗρισκομένων ἐποχῶν, χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν μας κατὰ τρόπον καθιστῶντα τὴν μὲν πραγματικότητα ξένη πρὸς τὴν ποίησιν, τὴν δὲ ποίησιν ξένην πρὸς τὴν πραγματικότητα. Εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ καλυφθῇ ἢ ποιήσῃς ὑπὸ τὰς ἀξίας τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Strich: «Ἡ ἀσφάλεια οὐδεμίαν ἀποτελεῖ δι' αὐτὴν ἀξίαν. Αὕτη ἀγαπᾷ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὴν περιπέτειαν καὶ τὴν ἠρωϊκὴν πράξιν. Ἡ κίνησις τῆς δὲν λέγεται tempo, ἀλλὰ ρυθμὸς, δὲν λέγεται πρὸσδος, ἀλλ' ἀνάτασις καὶ χορὸς».

Ἴδου λοιπὸν ἡ μεγάλη ἀντίθεσις! Ἐδῶ: *μηχανικὴ οἰκονομία δυνάμεων καὶ χρόνον*. Ἐκεῖ: *ὀργανικὴ ἀσυνεπεία ὀλοκλήρου τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου!* Σκοπὸς τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ εἶνε «ἡ ὑπερνίκησις τοῦ μακροτάτου χώρου διὰ τῆς συντομωτάτης ὁδοῦ, ἡ ἐπιδιώξις τῆς μεγίστης ἐπιτυχίας καὶ ὑψίστης ἀποδόσεως διὰ τῆς ἐλαχίστης δυνάμεως, ἡ ἔξαγορὰ τῆς πολυτιμοτάτης κατοχῆς διὰ τοῦ εὐθηνωτάτου τιμήματος» (Strich). Σκοπὸς τῆς ποιήσεως ἀντιθέτως εἶνε *ἡ θυσία παντός ἐξωτερικοῦ σκοποῦ χάριν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Αἰωνίου!*

Δὲν θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ ἐπεκταθῶ περισσότερο εἰς τὴν πιστοποιήσιν τῶν αἰτίων τῆς ὑφισταμένης κρίσεως. Ὁ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰς γενικὰς αὐτὰς γραμμάς, οὔτε εἰς τὰς σαφεστάτας καὶ λεπτομερεστάτας τῶν ἀποδείξεων θὰ ἀρκεσθῇ.

* * *

Ἦδη ἐρωτᾶται: *Τὶ θέσιν ἔλαβεν ἀπέναντι τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῶν αἰτίων, εἰς τὰ ὁποῖα αὕτη ἀνάγε-*

ται, ὁ σοσιαλισμός; Ὑπὸ τίνα μορφήν ἐμφανίζεται οὗτος; Ἐμφανίζεται ὡς λύσις τῆς ὑφισταμένης κρίσεως ἢ ὡς σύμπτωμα ἀπλῶς αὐτῆς;

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶνε ἴσως τὸ σοβαρώτατον ἐξ ὧν εἶνε δυνατὸν νὰ θέσῃ εἰς ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας. Ἐἶνε τὸ σοβαρώτατον, διότι οὐδεμία μέχρι σήμερον πνευματικὴ κατεύθυνσις κατώρθωσε τόσον, ὅσον ὁ σοσιαλισμός, νὰ κατακτήσῃ τὰς ψυχὰς τῶν μαζῶν καὶ νὰ παρασύρῃ αὐτὰς εἰς τὴν πίστιν, ὅτι ἐξ αὐτῆς πρόκειται νὰ ἀπορρεύσῃ ἡ σωτηρία!

Ἐκ τῶν εἰρημένων ὁμως προκύπτουν δύο ἐρωτήματα: α) ποῖος εἶνε ὁ σοσιαλισμός, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε τοῦτο, καὶ β) ποία εἶνε ἡ σωτηρία, τὴν ὁποίαν εὐηγγελίσθη;

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα εὐρίσκει τὴν δικαίωσίν του εἰς τὸν λόγον ὅτι αἱ φάσεις, ὑφ' ἧς ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦδε ὁ σοσιαλισμός, εἶνε πολλαί. Πρόκειται περὶ ὅλων αὐτῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ εἰδικοῦ ἀξιολογικοῦ περιεχομένου ἐκάστης ἐξ αὐτῶν, ὅταν λέγω ὅτι ὁ σοσιαλισμός κατέκτησε τὰς μάζας τῆς ἐποχῆς μας; Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ ὅλων. Ἀποφραθίεις, ὡς ἀπεφάνθην, εἶχον ὑπ' ὄψει μου τὴν εἰδικὴν φάσιν τοῦ ἐπὶ τῆς ὑλιστικῆς κοσμοθεωρίας βασιζομένου σοσιαλισμοῦ, δηλαδὴ τὸν μαρξικὸν σοσιαλισμόν. Αὐτὸς εἶνε ὁ κυρίως ἐπικρατήσας καὶ ὁ διεκδικήσας—ἐν μέρει μάλιστα ἐπιτυχῶς—τὸν συνταυτισμόν του πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ σοσιαλισμοῦ γενικῶς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον ἐκ τῶν τεθέντων ἐρωτημάτων, τοῦτο συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἀπάντησιν ἢ ὁποία ἐδόθη εἰς τὸν πρῶτον. Ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἡ σωτηρία τὴν ὁποίαν εὐαγγελίζεται οὗτος δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἄλλη εἰ μὴ ἡ ἐκ τῆς ἀξιολογικῆς του βάσεως, δηλαδὴ τῆς ὑλιστικῆς κοσμοθεωρίας του ἀπορρέουσα!

Δὲν ἀπαιτεῖται εἰ μὴ ὀφθαλμὸς ἀπηλλαγμένος προκαταλήψεων πρὸς πιστοποίησιν τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ μαρξικὸς σοσιαλισμὸς ἐβασίσθη μονομερῶς ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν μελῶν τῆς ὑπὸ τῆς ἐποχῆς μας διασπασθείσης συνθέσεως τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιών, συνθέσεως συνιστώσης—ὡς ἤδη ἐπανειλημμένως ἐτόνισα—τὰς ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὰς εὐρισκομένας ἐποχάς. Εἶνε φανερὸν ὅτι, βασιζόμενος οἷτος μονομερῶς ἐπ' αὐτοῦ, δὲν ἀποτελεῖ λύσιν τῆς ὑφισταμένης κρίσεως, ἀλλὰ σύμπτωμα αὐτῆς καὶ δὴ, λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ καὶ τῆς φανατικῆς συνεπειᾶς του πρὸς τὴν μονομέρειαν τῆς βάσεώς του, τὸ δεινότατον ἴσως τῶν συμπτωμάτων αὐτῆς.

Ἐο μαρξικὸς σοσιαλισμὸς προῆλθεν ἐκ τῆς νοοτροπίας καὶ ψυχικῆς διαθέσεως τῆς κοινωνικῆς ἐκείνης τάξεως, ἡ ὁποία μόνον κατ' ἐπίφασιν ἀποτελεῖ τὸν ἀντίθετον αὐτοῦ πόλον. Προῆλθεν ἐκ τῆς νοοτροπίας καὶ ψυχικῆς διαθέσεως τῆς ἀποτελούσης τὸ κοινωνικὸν θεμέλιον τοῦ νεωτέρου καπιταλισμοῦ ἀστικῆς τάξεως. Αἱ ἀξίαι αὐτοῦ, παρὰ τὴν τυπικὴν μεταμπίεσιν αὐτῶν, εἶνε αἱ ἀξίαι τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Ἐο μαρξικὸς σοσιαλισμὸς, ὁ ὁποῖος κατ' ἐπίφασιν μόνον εἶνε γερμανικὸς, ἠρύσθη τὰς δυνάμεις του κυρίως ἐκ τῆς διανοητικῆς κινήσεως τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ἐκ τῆς σύγγενοῦς πρὸς αὐτὴν ἀγγλικῆς φιλοσοφίας τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος. Τοῦτο, λίαν ἐπιτυχῶς πιστοποιούμενον καὶ ὑπὸ τοῦ Werner Sombart, ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς γνώμην τοῦ Marx συχνάκις ἐξωτερικευθεῖσάν, ὡς καὶ πρὸς τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες παρηκολούθησαν δι' ὀφθαλμῶν ἀδελφικῆς στοργῆς τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐξελεύσεως τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἐο Bakunin π.χ. ἐθεώρησε τὴν γένεσιν αὐτοῦ ὡς ἀνάστασιν τῶν «ἀθανάτων», ὅπως ἐφράζεται, Rousseau καὶ Βολταίρου. — Χαρακτηριστικώτατον σύμπτωμα τῆς καταγωγῆς τοῦ ὑλιστικοῦ σοσιαλισμοῦ

ἐκ τῶν ἀξιῶν τῆς καθαρῶς ἀστικῆς κινήσεως τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ εἶνε καὶ τοῦτο: ὅτι οἱ κυριώτεροι φορεῖς αὐτοῦ ἐν τῇ συγχρόνῳ διεθνεί λογοτεχνίᾳ, ὁ Barbusse, ὁ Γκόρκυ καὶ ὁ Shaw, εἶνε τέκνα πνευματικὰ τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ, ἀνήκουν. τουτέστιν εἰς τὴν ἀναγεννήσασαν αὐτὸν ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ κίνησιν τοῦ ἀκτιβισμοῦ.

Ἄθιμιτος καὶ μηχανικὸς γάμος ὕλης καὶ πνεύματος ἀπετέλεσε καὶ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν ἀστικῶν ἀξιῶν. Τὸ ἐκ τοῦ γάμου τούτου προελθὸν τέκνον ὑπῆρξε, μετὰ βαθμιαίαν ὑπερνίκησιν πολλῶν βαθμίδων οὐτοπισμοῦ—οὐτοπισμοῦ ὑπενθυμίζοντος τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς παρακμῆς—ὁ μαρξικὸς σοσιαλισμός. Ἡ ἀφοσίωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ζωὴν, ἡ ἀποξένωσις αὐτῆς ἐκ τοῦ κόσμου τῆς ψυχῆς, ἡ ἀπόλιτος ἐπαγγελματοποίησις καὶ μηχανοποίησις τοῦ ἀνθρώπου, ὁ μονομερὴς καὶ φανατικὸς προσανατολισμὸς αὐτοῦ πρὸς τὸν μηχανικὸν πολιτισμὸν ἀπετέλεσαν τὰς βάσεις καὶ τοὺς σκοποὺς τόσον τῶν ἀστικῶν ἀξιῶν ὅσον καὶ τῶν κατ' ἐπίφασιν μόνον ἀντιτιθεμένων πρὸς αὐτὰς μαρξικῶν σοσιαλιστικῶν ἀξιῶν. Ἡ σύμπτωσις τοῦ τοιοῦτου μονομεροῦς προσανατολισμοῦ τῆς ἀστικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς μαρξικῆς σοσιαλιστικῆς συνειδήσεως εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ζωὴν ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι τόσον ἢ μία ὅσον καὶ ἡ ἄλλη ὑπεβηθηθήθησαν εἰς τὴν ἀποκρυστάλλωσιν καὶ ἐκδήλωσιν των κυρίως ὑπὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ πνεύματος. Δὲν εἶνε τυχαῖον τὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ὑπῆρξαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶνε οἱ κυριώτεροι—πάντως οἱ εὐτυχέστεροι—φορεῖς τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὁ Sombart παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἑβραϊκὸν πνεῦμα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ ἐν πολλοῖς ὁμοιάζον πρὸς αὐτὸ ἀγγλικὸν πνεῦμα, συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ζωὴν καὶ εἰς τὴν ὑπερτίμησιν τῶν ὑλικῶν ἀξιῶν. Χωρὶς νὰ ἀπο-

κλείω τὴν πιθανότητα—πιθανότητα ἄλλωστε πλειστάκις ἐκδηλωθεῖσαν—τῆς ὑπάρξεως Ἑβραίων ὑπερnikovτων τοὺς φραγμοὺς τοῦ λαϊκοῦ των πνεύματος καὶ μετὰ βαθυτάτην δοκιμασίαν χειραφετουμένων ἀπὸ τῆς μονομερείας τῶν ὑλικῶν ἀξιών, συμφωνῶ πρὸς τὴν παρατήρησιν τοῦ Sombart καὶ θεωρῶ ταύτην ὡς ἐγκλείουσαν σημασίαν ἔξαιρέτως χαρακτηριστικὴν.

Ὁ κόσμος λοιπὸν τῶν μαρξικῶν ἀξιών ἐμφανίζεται ὡς προέκτασις καὶ συμπλήρωμα τοῦ κόσμου τῶν ἀστικῶν ἀξιών. Ὁ ὑλιστικὸς σοσιαλισμὸς συμβολίζει ἐξ' ἐπόψεως κοσμοθεωρητικῆς τὸν μέγιστον θρίαμβον τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος. Ὁρθῶς τονίζει ὁ ἰδεαλιστὴς κομμουνιστὴς Γουσταῖος Landauer, ὅτι δὲν εἶνε ἐστερημένον συμβολικῆς σημασίας τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ θεμελιῶδες ἔργον τοῦ μαρξισμοῦ φέρει τὸν τίτλον τὸ «κεφάλαιον». Ἐν σχέσει πρὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητον καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μαρξισμὸς ἐμφανίζει τὴν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν ὡς τὴν κορυφήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγκαστικῶς θὰ καταλήξῃ ἡ ὅλοεν συγκεντρωτικώτερον ὑψουμένη πυραμὶς τοῦ καπιταλισμοῦ.

Τὸ χαρακτηριστικώτατον πάντων ὅμως εἶνε τοῦτο: ὅτι ὁ ὑλιστικὸς σοσιαλισμὸς ἐπολέμησε τὰς ἐξ ἰδεαλιστικῶν πηγῶν ἀρυσθείσας τὰς ἀξίας των σοσιαλιστικῶς κατευθύνσεις μετὰ φανατισμοῦ ὑπερβάντος, ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦλάχιστον, τὸ πάθος τὸ ὁποῖον διέκρινε τοῦτον ἐν τῷ ἀγῶνι του κατὰ τοῦ καπιταλισμοῦ. *Τὸν καπιταλισμὸν ἐπολέμησε οὗτος μόνον ὡς ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν, ὡς καθεστῶς.* Λίαν ἐπιτυχῶς παρατηρεῖ ὁ Sombart, ὅτι διὰ τὸν μαρξισμὸν ἀπορριπτεῖ εἶνε μόνον ἡ *κοινωνικὴ μορφή* καὶ ὄχι ἡ οὐσία τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, καὶ ὅτι ἡ οὐσιαστικὴ κριτικὴ, τὴν ὁποίαν ἤσκησαν κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου πάντα τὰ μεγάλα πνεύματα τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, οἱ Rousseau καὶ Kant,

Fichte καὶ Hegel, Goethe καὶ Schopenhauer, Tolstoi καὶ Dostojewski, Hartmann καὶ Nietzsche, Stindberg καὶ Stefan George οὐδόλως ἐπηρέασαν τὸν ὑλιστικῶς προσανατολισμένον σοσιαλισμόν. Οὗτος ἐφρόντισεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ αὐτῶν τούτων τῶν ἀρχικῶν, ἐν μέρει μάλιστα ἐνστικτικῶν, ὀρμητηρίων τοῦ σοσιαλισμοῦ. Δὲν θεωρῶ ἄσκοπον νὰ προβῶ εἰς λεπτομερέστερόν τινα καθορισμὸν αὐτῶν.

Εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους νὰ δημιουργήσῃ κίνησιν σοσιαλιστικὴν ἢ μᾶλλον νὰ ἐπιδιώξῃ διὰ κινήματος τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὑπῆρξεν ὁ Babeuf. Ποῖα ἦσαν τὰ κίνητρα τὰ ὁποῖα ὄθησαν πρὸς τοῦτο τὸν παράδοξον αὐτὸν συνωμότην; Τόσον ἡ ἀπολογία αὐτοῦ ὅσον καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ φίλου του Buonarotti ἀποκαλύπτουν αὐτὰ πλήρως. Ὁ Babeuf ὠρμήθη κυρίως ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἐκ νέου σταθεροποιήσεως τῆς ὑπὸ τοῦ καπιταλισμοῦ κλονισθείσης ἀγροτικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀπορροούσης ὀργανικῆς κοινότητος. Ὁρθῶς χαρακτηρίζει ὁ L. v. Stein τὰς βασικὰς σκέψεις τοῦ κομμουνισμοῦ τούτου ὡς ἀγροτικὰς. Ὡς τὸν μέγιστον ἐχθρὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἐθεώρει ὁ Babeuf τὸν ὑλικὸν πολιτισμὸν, καί, ἐὰν κατέληξεν εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ τὴν πλήρη καταστροφὴν τῶν πόλεων, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν συγκεχυμένον μὲν ἐξ ἐπόψεως ἐκδηλώσεως, βαθύτατον ὅμως ἐξ ἐπόψεως προελεύσεως πόνου, τὸν ὁποῖον ἠσθάνετο, ἀτενίζων τὰ καθ' ἡμέραν πολλαπλασιαζόμενά θύματα τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ.

Δὲν εἶνε ὅμως μόνον ὁ Babeuf ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὠρμήθη ἐν τῇ σοσιαλιστικῇ ἰδεολογίᾳ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πόνου τούτου. Αὐταὶ αὐταὶ αἱ πρῶται κινήσεις τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, κινήσεις σχεδὸν ἐνστικτικαὶ καὶ ἐστερημέναι κηδεμονίας καὶ πνευματικῶν ὁδηγῶν, ὠρμήθησαν ἐκ συγγενοῦς

ἀρχῆς. Αἱ κινήσεις τῶν ἐργατῶν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαγῶν ἐστρέφοντο ἀποκλειστικῶς κατὰ τοῦ κυριωτάτου συμβόλου τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ: κατὰ τῆς μηχανῆς! Ἡ ὑποσυνειδήτος βούλησις εἶχε φέρει τὴν μάζαν ἀντιμέτωπον τοῦ πραγματικοῦ ἐχθροῦ!

Ἡ μαρξισμὸς ἐπρόδωσε καὶ ἀπληροῦν τὴν καταγωγὴν ταύτην τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ κατέφυγεν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ. Τίποτε δὲν ἐσαγήνευσε καὶ συνεκίνησε τὸν Μάρξ τόσον ὅσον ὁ οἰκονομικὸς κόσμος τῆς μεγάλης μηχανικῆς βιομηχανίας, τὴν ὁποίαν ἐθεώρησεν ὡς τὸ ἀξιολογώτατον δημιούργημα τῆς ἀστικῆς τάξεως. Τὰ σύμβολα τοῦ Μάρξ ὑπῆρξαν ἡ μεγαλόπολις καὶ ἡ μεγάλη βιομηχανία. Ἐπὶ τῆς μηχανῆς ἐβασίσθη ἡ θεωρία καὶ ἡ κίνησις του. Τὸ μῖσος του πρὸς τὸν ἀγρότην καὶ τὴν ἀγροτικὴν ζωὴν ὑπῆρξεν ἀκατάσχετον. Εἶνε γνωστὸς ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐξεφράζοντο τόσον ὁ Μάρξ ὅσον καὶ ὁ Ἐγκελς περὶ τῶν ἀγροτῶν. Ὡς βαρβάρους ἐν μέσῳ τοῦ πολιτισμοῦ ἐχαρᾶκτιρίζον αὐτοὺς οὗτοι.

Ἡ βιομηχανικὴ αὕτη ἰδεολογία τοῦ μαρξισμοῦ ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὑφισταμένη. «Εἰς μόνος τεχνικὸς ἀξίζει δέκα κομμουνιστῆς» εἶνε ἡ φράσις τοῦ Lenin, ἡ φράσις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ὑστάτην ἰδεολογικὴν συνέπειαν τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἀγὼν τοῦ Μάρξ κατὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Proudhon ἐν τῇ πρώτῃ Διεθνείᾳ ἀποτελεῖ συμβολικῶς ἀγῶνα τοῦ μεγάλου βιομηχανικοῦ κεφαλαίου κατὰ τῆς μικροαστικῆς συνειδήσεως, τῆς μηχανῆς κατὰ τῆς βιοτεχνίας, τῆς μεγαλοπόλεως κατὰ τῆς ἀγροτικῆς καὶ ἐπαρχιακῆς ζωῆς, τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ὀργανικῶν ἐκδηλώσεων αὐτῆς! Ἀποτελεῖ ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος εἶνε χαρακτηριστικώτατον σύμπτωμα τῆς ὑφιστα-

μένης κρίσεως. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐντὸς τοῦ σοσιαλισμοῦ δημιουργηθεῖσαν ἀντίθεσιν πνευμάτων καὶ κατευθύνσεων, ἐμφανίζεται αὐτὴ αὕτη ἢ κατ' ἐπίφασιν μεγίστη τῶν μαστιζουσῶν τὴν ἐποχὴν μας ἀντιθέσεων, ἢ ἀντίθεσις τουτέστι μεταξύ ἀστικῆς καὶ προλεταριακῆς συνειδήσεως, μεταξύ καπιταλισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ ὡς τυχαία καὶ ἐπουσιώδης. Καὶ εἶνε πράγματι, ἐὰν ὄχι τυχαία, πάντως ὀλιγότερον οὐσιώδης τῆς πρώτης. Τὸ τραγικὸν χάσμα, τὸ ὁποῖον κυρίως προσδιορίζει τὴν κρίσιν τῆς ἐποχῆς μας, δὲν εἶνε ἡ ἀντίθεσις μεταξύ ἀστικῆς καὶ προλεταριακῆς συνειδήσεως. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη θὰ ὑπερενικᾶτο εὐκόλως ὑπὸ τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς κοινότητος τῶν ἀξιῶν, ἢ ὁποία, ἀντὶ τῆς ὑποταγῆς ὑπὸ τὴν μηχανὴν καὶ τὴν ὕλην, θὰ ἐδάμαζεν αὐτάς. Τὸ κυρίως προσδιορίζον τὴν κρίσιν τῆς ἐποχῆς μας χάσμα εἶνε ἡ ἀντίθεσις ἢ ὁποία συμπτωματικῶς ἐξεδηλώθη εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ταύτης τῆς πρώτης Διεθνοῦς μεταξύ Μαρξιστῶν καὶ ὀπαδῶν τοῦ Proudhon ἢ ἀντίθεσις τουτέστι μεταξύ τοῦ πνεύματος τοῦ ὀργανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ πραγματικοὶ ἐχθροὶ ὑπάρχουν ἐντὸς τῶν κατ' ἐπίφασιν ἐνιαίων παρατάξεων, πολλάκις μάλιστα ἐν τῷ αὐτῷ κατ' ἐπιφάνειαν ἐνιαίῳ προσώπῳ. Ὁ Landauer, ὁ ὑπέρμαχος οὗτος τῆς φυσικῆς καὶ ὀργανικῆς κοινότητος τῶν ἀνθρώπων, ἔβλεπε τὸν ἐχθρὸν ὄχι μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μαρξισμοῦ, διότι ἐχθρὸς του ἦτο γενικῶς ἡ μηχανικῶς συντεθειμένη σύγχρονος κοινωνία καὶ πᾶσα ἐπ' αὐτῆς βασιζομένη ἰδεολογία, ἀνεξαρτήτως ἀστικοῦ ἢ προλεταριακοῦ τύπου.

* *

Τὸ ὑφιστάμενον χάσμα εἶνε λοιπὸν βαθύτατον. Εἶπον ἥδη: ὄχι μόνον ἐντὸς τῶν κατ' ἐπίφασιν ἐνιαίων παρατά-

ξεων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ κατ' ἐπιφάνειαν ἐνιαίῳ προσώπῳ ἀπαντᾶται τοῦτο πολλάκις. Οὕτω π.χ. βλέπομεν πνεύματα ἰσχυρὰ καὶ δὴ τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα πνεύματα τῆς ἐποχῆς μας νὰ διεξάγουν συνειδητῶς ἐν ἑαυτοῖς τὸν τραγικὸν τοῦτον ἀγῶνα. Βλέπομεν τὸν Thomas Mann νὰ ἀτενίζῃ μετὰ περιφρονήσεως διὰ τῶν ἀστικῶν του ὀφθαλμῶν τὸν ποιητικὸν ἐσωτερικὸν του κόσμον καὶ νὰ ἀγωνίζεται συνειδητῶς καὶ ἐπιμόνως πρὸς ὑπερνίκησιν αὐτοῦ. Βλέπομεν ὅμως καὶ τὸν Αὐγουστον Strindberg, τὸν μεγάλον αὐτὸν Σκανδιναυόν, νὰ καταδικάζῃ διὰ τῶν ποιητικῶν του ὀφθαλμῶν τὸν ἐσωτερικὸν του σύγχρονον ἄνθρωπον καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ἐποχὴν του, καὶ νὰ ζητῇ, ἐν μέσῳ βαρυνάτων δοκιμασιῶν καὶ ἀγώνων, νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἀπολυτρωτικὸν τέρμα τῆς πρὸς τὴν Δαμασκὸν ἀγούσης ὁδοῦ. Ὁ Φρ. Strich κατώριωσε λίαν ἐπιτυχῶς νὰ ἀναλύσῃ καὶ ἀναπαραστήσῃ ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἤδη πραγματείᾳ αὐτοῦ «Dichtung und Zivilisation» τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας μεγάλων πνευμάτων τῆς ἐποχῆς μας.

Δὲν εἶνε λοιπὸν δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ περὶ αὐτοῦ ἀμφιβολία. Ὁ μὴ περιορίζων τὸ βλέμμα του εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πραγμάτων διὰ ἀναγνωρίση κατ' ἀνάγκην ὅτι ἡ κρίσις τῆς ἐποχῆς μας ὀφείλεται εἰς τὴν ἀδυναμίαν συνθετικῆς ὑπερνικήσεως τῆς ὑφισταμένης ἀντιθέσεως μεταξὺ ὀργανικοῦ καὶ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ στάσις τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπέναντι τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἐξεδηλώθη διὰ τῆς μονομεροῦς προσκολλήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν ἕνα ἐκ τῶν ἀντιτιθεμένων πρὸς ἀλλήλους κόσμων. Ἐξεδηλώθη διὰ τῆς φανατικῆς προσκολλήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἀκριβῶς καὶ τὴν βάσιν τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀντὶ νὰ ἐμφανισθῇ ὡς λύσις τῆς ὑφισταμένης ἀντιθέσεως, ἐνεφανίσθη ὡς τὸ ἰσχυρότατον τῶν συμπτωμάτων αὐτῆς. Ἀντὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ὑπερνίκησιν αὐτῆς, ζητεῖ τὴν διαιώνισιν τοῦ κακοῦ.

Οὕτω λοιπὸν βλέπομεν τὸν μαρξισμόν βαδίζοντα παραλλήλως πρὸς τὸν *νατουραλισμὸν* ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ λογοτεχνίᾳ. Τὴν μεταξὺ αὐτῶν συγγένειαν δὲν προσδιορίζει μόνον ἡ κοινὴ προέλευσις των, δηλαδή ἡ προέλευσις αὐτῶν ἐκ τῆς δυτικῆς λογοκρατίας τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἐκ τοῦ μεταφυσικοῦ δετερμινισμοῦ. Ἡ καταπληκτικὴ συγγένεια αὐτῶν ὀφείλεται καὶ εἰς τοῦτο: ὅτι ἀμφοτέραι αἱ κινήσεις αὐταὶ ἐπεδίωξαν εἰς μάτην συγγενεῖς σκοπούς. Ὁ μαρξισμὸς προσεπάθησε νὰ καταστῇ *θρησκεία*· θρησκεία ὅμως εἶνε σύνθεσις καὶ ὄχι μονομερῆς ἀφοσίωσις εἰς ὠρισμένην τάξιν ἀξιῶν καὶ δὴ ὑλικῶν ἀξιῶν. Ὁ νατουραλισμὸς προσεπάθησε νὰ καταστῇ *τέχνη*· τέχνη ὅμως εἶνε δημιουργία καὶ ὄχι φωτογράφησις καὶ ἀνάλυσις τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος καὶ δὴ τῆς πλέον ἐπιπολαίας περιφερείας της. Τόσον ὁ μαρξισμὸς ὅσον καὶ ὁ νατουραλισμὸς ἀποτελοῦν *χαρκτηριστικώτατα συμπτώματα τῆς ὑφισταμένης κρίσεως*.

Δὲν εἶνε ὅμως ἡ κατάπτωσις καὶ ὑπερνίκησις τοῦ νατουραλισμοῦ, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσαν αἱ τελευταῖαι δεκαετηρίδες, ἐξ ἴσου *χαρκτηριστικὴ*, ὅπως καὶ ἡ σημειωθείσα κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα γένεσις καὶ ἀνάδειξις αὐτοῦ; Δὲν εἶνε ἄρα γε προωρισμένος καὶ ὁ μαρξικὸς σοσιαλισμὸς νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς κατάπτωσεως καὶ νὰ ὑπερνικηθῇ, ὑπερνικωμένης δι' αὐτοῦ καὶ τῆς κρίσεως τὴν ὁποίαν *συμπωματικώτατα* ἐξεπροσώπησε;

Πρὶν ἢ ἀπαντήσω εἰς τὸ δεύτερον ἐρώτημα, ἀναγκαῖον θεωρῶ νὰ ὑποστηρίξω κάπως τὴν θέσιν τοῦ πρώτου ἐρωτήματος.

Ἡ *νατουραλισμὸς ὑπερηνικήθη*. Ἡ θέλησις αὐτοῦ, θέλησις μονομερῆς καὶ παθητικῆ, παρεμερίσθη κυρίως ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ *ἐξπρεσσιονισμοῦ*, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ ἀντιτιθεμένου πρὸς τὴν πραγματικότητα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου *πνευματικοῦ ρεαλισμοῦ*. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν δευτέραν

ἐκ τῶν εἰρημένων κατευθύνσεων, αὕτη, λόγῳ τῆς πλήρους ἀποξενώσεώς της ἀπὸ τῆς ἔξωτερικῆς πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν ἀγνοεῖ καὶ θέλει νὰ ἀγνοῇ, λόγῳ τοῦ κατ' ἔξοχὴν ἀντιπολιτικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ οὐχὶ κινήσεις, ἀλλὰ σχολάς. Ὑπὸ τὴν μορφήν σχολῆς ἐμφανίζεται ἐν Γερμανίᾳ ὁ περὶ τὸν ποιητὴν Stefan George σχηματισθεὶς κύκλος. Ἡ πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τῆς σχολῆς ταύτης χρησιμοποιοιούμενη ὁδὸς εἶνε ἡ προσωπικὴ μῆσις μαθητῶν καὶ ὄχι ἡ ἀπρόσωπος δημιουργία ὁπαδῶν. Ὁ σκοπὸς της, τὸν ὁποῖον ἐπανειλημμένως καὶ κατὰ τρόπον ἐκφραστικώτατον διετύπωσεν ὁ εὐγλωττότατος τῶν μαθητῶν τοῦ George, ὁ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Αἰδελβέργης Φρ. Gundolf, εἶνε ἡ διὰ νέου δημιουργοῦ ἔρωτος ἐμπύχσις τοῦ ἀρχαιότεν παραδεδομένου ἀπολλωνείου πνεύματος πρὸς δημιουργίαν νέας κοινότητος καὶ πολιτείας ἀνθρώπων. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ἡ παραμέλησις τοῦ διονυσιακοῦ πόθου ἀποτελῇ ἢ ὄχι διὰ τὴν σχολὴν τοῦ George πλευρὰν ἀσθενῆ, ἀναμρισβήτητον εἶνε πάντως τοῦτο: ὅτι αὕτη, ὡς καὶ αἱ συγγενεῖς πρὸς αὐτὴν προσπάθειαι, δὲν ἐμπνέονται ἀπλῶς ὑπὸ πόθου λυτρωτικοῦ, ἀλλὰ κατώρθωσαν ἐν τινι μέτρῳ καὶ πράγματι νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν τάσιν πρὸς πλήρη ἀποτελμάτως τῆς τέχνης καὶ ποιήσεως, τάσιν, ἢ ὁποῖα τόσον ἰσχυρῶς ἐξεδηλώθη ἐν τῷ νατουραλισμῷ τοῦ 19' αἰῶνος.

Ἐν μεγαλυτέρῳ κλίμακι κατώρθωσε τοῦτο ὁ ἐξπρессиονισμός. Καὶ κατώρθωσε τοῦτο ἐν κλίμακι μεγαλυτέρῳ, διότι, ἀπορρεύσας ὀργανικώτερον ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἐποχῆς μας, γνωρίσας αὐτὴν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐκτάσει, ἀγωνισθεὶς ἐν αὐτῇ καὶ ζήσας τὴν μαστίζουσαν αὐτὴν κρίσιν, δὲν περιορίσθη εἰς τὴν δημιουργίαν σχολῆς, ἀλλ' ἐξεδηλώθη ὡς κίνησις ὁλόκληρος. Χωρὶς νὰ φθάσῃ βεβαίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν σαφήνειαν τῶν γραμμῶν τῆς διανοήσεως καὶ θε-

λήσεως τοῦ George, κατήνεγκεν ἐν τούτοις τὸ ἀποτελεσματικὸν πλῆγμα κατὰ τοῦ νατουραλισμοῦ. Οἱ φορεῖς του ἠγωνίσθησαν διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ οὐδεὶς ἔξ αὐτῶν μέχρι σήμερον ὑπερένίκησε τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος. Ἡ φωνὴ των ὁμως, ἂν καὶ φωνὴ συγκεχυμένη καὶ διακεκομμένη, ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικωτέρα τῶν νικητηρίων ὕμνων τοῦ George. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ Strindberg καὶ Wedekind, οἱ πατέρες τοῦ ἔξπρεσσιονισμοῦ, οἱ ὁποῖοι περιωρίσθησαν ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ ἐπιρρίψουν εἰς ἑαυτοὺς τὴν εὐθύνην τῆς ἐποχῆς των, οἱ ὁποῖοι, χωρὶς νὰ φθάσουν μέχρι τῆς ἀπολύτρωσεως, ἐγνώρισαν ἐν τούτοις τὸν πρὸς αὐτὴν πόθον, κατώρθωσαν, ἂν καὶ ὑπῆρξαν, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔξπρεσσιονισμοῦ, περισσότερον κριτικοὶ παρὰ ποιηταί, νὰ προκαλέσουν ὀλόκληρον ἐπανάστασιν πνευμάτων καὶ νὰ κινητοποιήσουν τὴν πνευματικὴν νεολαίαν τῆς ἐποχῆς μας εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὸν ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶνε ἡ ὑπερένικησις τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας καὶ ἡ δημιουργία νέας ὀργανικῆς κοινότητος ἀνθρώπων.

Ἡ ἀναχαίτισις τοῦ νατουραλισμοῦ διὰ τοῦ ἔξπρεσσιονισμοῦ, χωρὶς νὰ παύῃ βεβαίως νὰ ἀποτελῇ σύμπτωμα τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν ἔξακολουθεῖ διερχομένη ἡ ἐποχὴ μας, δὲν εἶνε ἐν τούτοις ἄμοιρος καὶ βαθιτέρας τινός ἐννοίας. Ἡ ἀναχαίτισις τοῦ νατουραλισμοῦ ἀπετέλεσεν ἀναχαίτισιν τοῦ κυριωτάτου συμπτώματος τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ, καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ὠδήγησεν ἢ ὄχι μέχρι σήμερον εἰς τὴν ἀποκρυστάλλωσιν νέου ὀρίζοντος ἀξιολογικῶν προσανατολισμῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ὑπερέβη ἢ ὄχι τὸ στάδιον τῆς ἀρνήσεως καὶ ἐὰν προήχθη μέχρι τοῦ ἐπιπέδου πραγματικῆς δημιουργίας, σημαίνει πάντως, ἐὰν ὄχι ἄλλο τι, τοῦλάχιστον τοῦτο : ὅτι ὀμαδικῶς πλέον ἐξεδηλώθη ἡ θύλησις πρὸς ὑπερένικη-

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ", Α. Ε.
ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ, ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ 44

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΣ ΕΡΓΟΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α'

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΕΙ

ΤΩΝ ΝΕΩΤΑΤΩΝ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΥΠΟ

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ :

ΤΟΜΟΣ Α΄

- 1) ΜΙΛΛΕΡ — Τὰ πρῶτα ἔτη τῶν νεωτέρων Ἀθηνῶν.
- 2) ΛΑΜΠΕΛΕΤ — Μουσική καὶ ποίησις.
- 3) ΓΚΑΪΓΚΕΡ — Ἡ φιλοσοφικὴ σημασία τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος.
- 4) Χρονολογικὸς πίναξ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.
- 5) Βιογραφία καὶ κρίσεις περὶ τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου.
- 6) ΛΑΣΚΑΡΗ — Ὁ φιλελληνισμὸς ἐν Ἀμερικῇ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν.
- 7) ΒΛΑΝΤΗ — Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰταλῶν.
- 8) ANNINOY — Αἱ Ἀθῆναι τοῦ 1850.
ΛΥΚΟΥΔΗ — Τὸ κατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.
- 9) ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ — Κριτικὴ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.
- 10) Δεξιώσεις Ἀκαδημαϊκοῦ Παύλου Νιρβάνα.
- 11) ΛΑΜΠΕΛΕΤ — Ὁ ἔθνικισμὸς εἰς τὴν τέχνην καὶ ἡ ἑλληνικὴ δημῳδὴς μουσική.
- 12) ΣΑΡΑΤΣΗ — Τὰ μεταψυχικὰ φαινόμενα.

ΤΟΜΟΣ Β΄

- 1) ΚΟΥΣΙΔΟΥ — Θεὸς καὶ ἐπιστήμη.
- 2) ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ — Ἡ κρίσις τῆς ἐποχῆς μας καὶ ὁ σοσιαλισμὸς.
- 3) ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ — Ἰάκωβος Πολυλάς. Λαογ. Μαβίλης.
- 4) ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ — Φιλοσοφία τῆς τέχνης.

**ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΡΩΝ**

1 1 1 1 1 1

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΡΩΝ